

Poszttraumatikus teológia?

Az egyházban elkövetett bántalmazásokra irányuló reflexió körvonalai

GÖRFÖL TIBOR

Abstract

Sexual and spiritual abuse has been a major issue in the Catholic Church for almost four decades in the USA and almost two decades in Europe. The paper assesses the phenomenon of abuse from a theological perspective, highlighting its structural, historical, and ecclesiological-moral dimensions. Without analysing any concrete cases and the special attitude of any local church, it aims to investigate the background motives and institutional-intellectual conditions which made abuse possible. The author insists that it is vitally important to identify potential dangers for recent theological reflection concerning this crucial theme: although the issue of abuse is to be taken seriously, it may not be a reason for urging doctrinal or major structural changes in the Catholic Church.

Keywords: *abuse, clericalism, sacramentalism, power in the Church, ecclesiology.*

Kulcsszavak: *bántalmazás, klerikalizmus, szakramentalizmus, egyházi hatalom, egyháztan.*

Egy kissé hangzatos, ugyanakkor korántsem védhetetlen megállapítás szerint a szexuális bántalmazásokkal összefüggő válság a protestáns reformáció óta a legjelentősebb krízisnek tekinthető a katolikus egyházban.¹ A jelenség rendkívül összetett, s nemcsak sokrétű dimenziói, a ráírányuló egyházi és nyilvános

GÖRFÖL TIBOR katolikus teológus, a PTE BTK Filozófia Tanszék és a SzAGHF oktatója, a *Vigilia* folyóirat főszerkesztője, a *Communio* folyóirat szerkesztője, gorfol.tibor@pte.hu

¹ MASSIMO FAGGIOLI: The Catholic Church's Biggest Crisis Since the Reformation. Why a New Wave of Sexual Abuse Revelations Has Deepened Preexisting Divisions, *Foreign Affairs*, 2018. október 11.

figyelem szokatlanul jelentős mértéke, az elmúlt két évtizedben e téren egyre nagyobb méreteket öltő teológiai reflexió és a bántalmazási esetek feltárulásának következtében megvalósított gyakorlati lépések miatt érdemel beható vizsgálódást, de azért is, mert a katolikus tanítóhivatal maga is rendszeresen napirendre veszi, s a jelek szerint a bántalmazásokra irányuló reflexió a világ-egyházban sokszor elválaszthatatlan lett az egyházi önértelmezéstől. E szempontból elegendő csupán a szinodalitással foglalkozó püspöki szinódus 2024 őszén kiadott (és a rendes katolikus tanítóhivatal részét képező) záródokumentumára utalni, amely szerint „a világunkat kínzó rossz számos megnyilvánulása az egyházban is látható; a bántalmazási válság sokféle tragikus megnyilvánulása elmondhatatlan, sokszor máig tartó szenvedést okozott az áldozatoknak és közösségeiknek; az egyháznak különleges figyelmet és érzékenységet kell tanúsítania az áldozatok hangja iránt” (55).² A pápai megnyilatkozások közül kiemelhető XVI. Benedeknek az ír egyházhoz (2010. március 19.) és Ferenc pápának a chilei egyházhoz (2018. május 31.) írt levele, s annak ellenére, hogy a két szöveg között jelentős hangsúlybeli eltérések vannak, egyaránt a bántalmazások iránt tanúsított egyházfői figyelem dokumentumai. A 2014-ben létrehozott és 2022 óta a Hittani Dikasztérium részeként működő Kiskorúak Védelmével Foglalkozó Pápai Bizottság formájában a visszaélések kezelése és a gyermekvédelem intézményesen is beépült a Vatikán struktúrájába.

A következőkben azt szeretném röviden áttekinteni, hogy a bántalmazások jelenségével kapcsolatban milyen területeken és milyen hangsúlyokkal született teológiai reflexió nagyjából az elmúlt húsz év folyamán. Ennek értelmében nem kívánom vizsgálni sem a tanítóhivatali megnyilatkozásokat, sem az egyes országok egyházaiban készített felméréseket, sem a kánonjogi és egyházfegyelmi intézkedéseket és előírásokat (ilyen például a 2019-ben kiadott, majd 2023-ban kiegészített *Vos estis lux mundi* kezdetű, motu proprio formájában kiadott apostoli levél), sem pedig a bántalmazások áldozatainak beszámolóit és vallomásait. Érdeklődésem kizárólag a teológiai elgondolásokra irányul annak a meggyőződésnek a jegyében, hogy a statisztikai és jogi szempontokhoz képest a teológiai megfontolások csekélyebb teret nyertek a magyarországi egyházi nyilvánosságban, jóllehet a józan teológiai helyzetfelmérés jelentősen hozzájárulhat a kérdéskör megfelelő kezeléséhez.

² <https://www.synod.va/en/news/final-document-of-the-xvi-assembly.html> (a dokumentum nyers fordítása ugyan magyarul is elérhető, de olyan pontatlan és kidolgozatlan, hogy kevésbé használható). [2025. 05. 25.]

I. A STRUKTURÁLIS KÉRDÉS

A bántalmazások problematikájának felmérésére nézve a legelső kritérium, amelynek teljesednie kell, abban jelölhető meg, hogy a bántalmazásokra irányuló reflexiót nem érdemes az egyház vagy a katolicizmus ellen intézett támadásként elkönyvelni: az irracionálisnak ható támadási narratíva, „a saját fészekbe való piszkítás irracionális tartalma”³ maga is részévé válhat a válságnak, amellyel szemben állunk, és semmivel nem járul hozzá a jelenség megvilágításához. Szintén nem vezet előre, ha regionalizálni próbáljuk a világegyházat, azt állítva, hogy a bántalmazások csupán egy-egy földrajzi térségben jelentkeztek, míg mások mentesek maradtak tőlük.⁴ Ezek a fajta irracionális menekülési és magyarázati stratégiák rövid- és hosszútávon egyaránt csak egyházi és a teológiai kudarcot eredményezhetnek.

Úgy tűnik, hogy a bántalmazásokra irányuló teológiai reflexiók három különböző területet ölelnek fel. Megkülönböztethetjük a kérdéskör strukturális, történeti és egyháztani-erkölcssteológiai dimenzióját. Ezek természetesen összefüggenek egymással, de érdemes elkülöníteni őket egymástól.

Azzal párhuzamosan, hogy a különböző országokban fény derült a bántalmazások senki által nem feltételezett mértékére és kiterjedésére, az első teológiai reakciók között jelentős helyet foglalt el az a felismerés, hogy nem pusztán egyedi és egyéni esetekről van szó, hanem olyan jelenségről, amelynek rendszerszintű összetevői vannak. Ennek értelmében meghatározott egyházi struktúrák „gyakorlatilag olyan feltételeket biztosítottak, amelyek között lehetségessé váltak, kezdeményezhetők lettek, könnyen megvalósulhattak és titokban tarthatók voltak a határátlépések és a visszaélések, s valamennyit tabuként lehetett kezelni a nyilvánossággal, a hozzátartozókkal, az érintett egyházi közösségekkel, de a szakemberekkel (például az erkölcssteológusokkal) szemben is”.⁵ Természetesen nem az egyházi alkotmány értelmében vett strukturális elemek minősülnek felelősnek a bántalmazások lehetőségének biztosításáért, hanem olyan tényezők, mint az igazságossághoz és az átláthatósághoz képest az intézmény tekintélyének megőrzését sokkal fontosabbnak tartó felfogás, a személy értékének elhanyagolására hajlamos beállítódás és a szexualitás tabusítása, de legalábbis

³ KLAUS MERTES: Kirche und Trauma, *Stimmen der Zeit* 231 (2013/5), 327–338., 332.

⁴ TOMÁŠ HALÍK: „Töredelmes szívvel...” A bántalmazások botránya az egyházban, *Vigilia* 86 (2021/12) 926–932.

⁵ KONRAD HILPERT: Lernprozesse in der theologischen Ethik, in Konrad Hilpert et al. (Hrsgg.): *Sexueller Missbrauch von Kindern und Jugendlichen im Raum von Kirche. Analysen – Bilanzierungen – Perspektiven*, Herder, Freiburg, 2020, 251–267, 252.

egyoldalú és reduktív megítélése. Az átfogó jelentések és a *Vos estis lux mundi* előtt évtizedeken át általános eljárásnak számított, hogy az egyház gyanúba keveredett képviselőit egyszerűen új állomáshelyre küldték abban a reményben, hogy többé nem adnak okot panaszra. Ezzel párhuzamosan az áldozatok sem kapták meg a kellő figyelmet, és számos egyházi vezető jóhiszeműen nem is tudta elhinni, hogy alárendeltjeik szörnyűségeket követhetnek el. Az áldozatok helyett rendszerint az erőszaktevők részesültek figyelemben, a bántalmazások miatt panasszal élőket bajkeverőknek tartották, és mindennél fontosabbnak számított az egyházi intézmény kedvező képének megőrzése. A papság és a laikusok között fennálló különbség olyan szakadéknak mutatkozott, amelyet semmiféle panasz és bántalmazási tapasztalat nem tudott áthidalni.⁶

A strukturális tényezők nyomban felvetik azt a kérdést, hogy a bántalmazásokat lehetővé tevő és eltussolásukban érdekelt egyházi struktúrák ismeretében jogos-e strukturális bűnről beszélnünk. A fogalom használatát megnehezíti, hogy az eleinte nem csekély hivatalos ellenállásba ütköző és még mindig gyakran fenntartásokkal kezelt felszabadítási teológia dolgozta ki, s bár idővel a katolikus tanítóhivatal szókinszének is részévé vált (nem fenntartások nélkül),⁷ a kialakulásának körülményeiből eredő gyanút nem tudta levetkőzni. Másrészt a kifejezés azt a benyomást keltheti, hogy az elkövetett vétkek az egyéntől függetlenül bekövetkező, személytelen katasztrófák, s ezért elhomályosíthatja a személyes felelősség súlyát. Ha tekintetbe vesszük e két nehézséget, nincs okunk tartani attól, hogy a bántalmazásokkal kapcsolatban strukturális bűnökről beszéljünk, s tagadhatatlan, hogy napjaink katolikus teológiájának egyik alapvető meggyőződése, hogy „rendszerszintű elnyomás tárgya [lett], ami a rendszert fenyegetőnek [tűnt]”.⁸ Ha készek vagyunk a bűn struktúráival számolni, azt állíthatjuk, hogy bizonyos, az egyházi életet szervező megrögzöttségek, elvárások és törekvések kontextusában az egyházi cselekvők erkölcsileg korrumpálódhatnak, „például oly módon, hogy elveszítik empatikus képességüket,

⁶ WERNER G. JEANROND: Abuse, Cover-Up, and the Need for a Reform of Church and Theology [doi: doi.org/10.55476/001c.72069], in Daniel J. Fleming – James F. Keenan – Hans Zollner (eds.): *Doing Theology and Theological Ethics in the Face of the Abuse Crisis*, Pickwick – Eugene, Oregon, 2023, 247–264. [doi: doi.org/10.55476/001c.72042]

⁷ Lásd erről PATSCH FERENC: A „strukturális bűn” jelensége, fogalomtörténete és teológiai távlatai, *Communio* 31 (2023/1–2) 79–98.

⁸ MAGNUS STRIET: Sexueller Missbrauch im Raum der Katholischen Kirche. Versuch einer Ursachenforschung, in Magnus Striet – Rita Werden (Hrsgg.): *Unheilige Theologie! Analysen angesichts sexueller Gewalt gegen Minderjährige durch Priester*, Herder, Freiburg, 2019, 15–40, 23.

vakok lesznek az igazságtalanságokra vagy a másoknak okozott szenvedésre”.⁹ A bántalmazást lehetővé tevő intézményi tényezők vizsgálata kétségkívül a következő években is bőségesen ad majd feladatot a teológiai tájékozódásnak.

Ezzel összefüggésben joggal vizsgálható, hogy vajon megállapíthatók-e olyan mozzanatok, amelyek sajátosan katolikus színezetet adnak az egyházban elkövetett bántalmazásoknak,¹⁰ vagyis sajátosan a katolikus egyház működésmódját és kifelé mutatott önképét veszélyeztető fenyegetésnek tűnnek. Mivel bántalmazásokra természetesen nem csupán egyházi közegben kerül sor, hanem számos más területen is előfordulnak (családokban vagy a sport szférájában), joggal irányul a vizsgálódás a sajátosan katolikus szerkezeti elemekre. Ilyennek számít elsődlegesen, ahogyan fentebb is utaltam rá, a klerikalizmus, amelynek esetében „a papszentelés teológiai alapjai ideológiai színezettel instrumentalizálódnak, mégpedig úgy, hogy dominanciára támasztott igényeket és dominanciaközpontú magatartásformákat legitimizálnak. Az egyházi vezetők esetében a klerikalizmus azt eredményezheti, hogy az elkövetőket inkább a klerikális rendszerre veszélyt jelentő jelenségnek, mintsem a védelemre szorulókat fenyegető veszélynek tartják.”¹¹

A klerikalizmus, amellyel a pasztorális teológia és pszichológia már jóval azelőtt foglalkozni kezdett, hogy a tanítóhivatali megnyilatkozások is elmarasztalóan beszéltek volna róla,¹² a bántalmazások hatalmi meghatározottságával függ össze. Általános meggyőződéssé vált, hogy a szexuális bántalmazások elsődlegesen nem szexuális, hanem hatalmi természetűek. Magától értetődik, hogy nem kizárólag hatalmi jelenséget alkotnak, de a hatalmi dimenziónak kétségkívül kiemelt jelentőséget kell tulajdonítanunk. Ha a bántalmazás motivációi között általában is meghatározó szerepet játszik a magasabbrendűség átélésének, a másik megalázásának, a büntetés kiszabásának vagy valamilyen

⁹ STEPHAN GOERTZ: Sexueller Missbrauch und katholische Sexualmoral. Mutmaßliche Zusammenhänge, in Magnus Striet – Rita Werden (Hrsgg.): *Unheilige Theologie! Analysen angesichts sexueller Gewalt gegen Minderjährige durch Priester*, i. m., 106–139, 115.

¹⁰ ROBERT A. ORSI: What Is Catholic about the Clergy Sex Abuse Crisis?, in Kristin Norget – Valentina Napolitano – Maya Mayblin (eds.): *The Anthropology of Catholicism. A Reader*, University of California Press, Berkeley, 2017, 282–292. [doi: doi.org/10.1111/1467-9655.12954]

¹¹ KLAUS MERTES: Wie systemisch ist Missbrauch?, in Konrad Hilpert et al. (Hrsgg.): *Sexueller Missbrauch von Kindern und Jugendlichen im Raum von Kirche. Analysen – Bilanzierungen – Perspektiven*, i. m., 119–128, 121.

¹² THOMAS P. DOYLE: Clericalism: Enabler of Clergy Sexual Abuse, *Pastoral Psychology* 54 (2006/3) 189–213. [doi: doi.org/10.1007/s11089-006-6323-x]

pszichés tényező (például a férfiasság) érvényesítésének igénye, akkor ez a hatalmi színezet az egyházon belül azzal függ össze, hogy az egyház hivatalos képviselői hagyományosan egészen különleges bizalmat élveznek és aszimmetrikus hatalmi viszonyban állnak a rájuk bízottakkal (a hatalmi aszimmetria természetesen például a sport szférájában is érvényesül, de a bizalmi viszonyulás és a papság hagyományosan szinte szakrális aurája egyedien egyházi sajátosságnak tekinthető).¹³

Annak a kérdésnek, hogy a mondottak értelmében egyesek miért nem annak ellenére, hanem éppen azért lesznek áldozatok, mert katolikusok, nagyon sokféle elágazása van korunk teológiai útkeresésében. A legtöbb efféle kísérlet az egyházi hatalom természetét és gyakorlását igyekszik megvilágítani, egyebek mellett azt kutatva, vajon „a 20. század folyamán a katolikus egyházban kialakított hatalomgyakorlási forma nem azért tette-e lehetővé a visszaéléseket, mert egyes pontokon vagy nagy részben eltért a hatalom krisztusi felfogásától, amely szolgálatot jelent, *diakoniát*, nem pedig alávetettséget”.¹⁴ Hasonló kísérletek történnek a hatalom és a szexualitás összefüggéseinek feltárására (a hatalom fokozott szexualitással párosulhat, sőt „vágyat kelt másokban, és rendkívül kétértelmű helyzeteket teremthet, amelyek hozzájárulhatnak visszaélések elkövetéséhez, különösen a regresszív narcisztikus személyiségeknél”, állítja az imént idézett Marie-Jo Thiel) vagy éppen a sajátosan katolikus elkövetői profil felállítására. Úgy tűnik, hogy e téren a katolikus (pasztorális) teológia még csak az elején jár a rá háruló reflexiók folyamatnak, és bizonyos, hogy a szinodalitás programjának hatalomteológiai hozadéka nélkülözhetetlenül fontos lesz ezen a téren.

2. A TÖRTÉNELMI DIMENZIÓ

Napjainkban egyre gyakrabban szóba kerül, hogy a bántalmazások lehetővé válása és nem megfelelő kezelése szervesen összefügg a katolikus egyház nagyjából 1750 óta kialakult általános mentalitásával, azzal a saját nyilvános jelentőségének csorbulását kísérő védekező magatartással, amely sértett narcizmusig

¹³ JÜRGEN SCHMIESING: „Spezifisch katholisch?” Strukturelle Bedingungen sexualisierter Gewalt in der Kirche, in Ludger Hiepel et al. (Hrsgg.): *Der Schatten der Institution. Theologie angesichts sexualisierter Gewalt in der katholischen Kirche*, Aschendorff, Münster, 2024, 81–96, 85.

¹⁴ MARIE-JO THIEL: *L'Église catholique face aux abus sexuels sur mineurs*, Bayard, Paris, 2019, 471.

is fokozódhatott egyes országokban. A katolikus gyermekvédelem és a bántalmazások egyik vezető szakértőjének számító jezsuita Hans Zollner szerint a különböző országokban sokszor azonos minták érvényesülnek: általános az az áldozati önstilizálás, amelynek jegyében az egyház támadások kereszttüzeiben látja magát, s miközben ennek hatására bezárkózásra válik hajlamossá, a valódi áldozatokra már nincs figyelme. Ezzel párhuzamosan a klerikalizmus úgy emeli magasabb szintre a papságot, hogy a sérthetetlenség és a mindentudás légkörét teríti köré, ez az atmoszféra pedig kedvez a túlkapásoknak.¹⁵

A mentalitástörténeti összefüggések – természetesen sokféle érzékenységet könnyen sértő – vizsgálata újabban kiegészül a bántalmazások egész jelenségkörének átfogó történeti kutatására támasztott igénnyel. Miközben ugyanis a századforduló környékén még mindenekelőtt a visszaélések feltárása és a bűntettek jogi útra terelése foglalkoztatta azokat, akik érzékenyek voltak a problematikára,¹⁶ idővel a strukturális összefüggések megállapítása a jelenségnek nemcsak az elmúlt két-három évtizedben észlelhető sajátosságait, hanem hosszabb távú történelmi jelenlétét is az érdeklődés fókuszába helyezte. A hosszú távú történeti vizsgálódás a válság jogi, politikai, kulturális, gazdasági, pszichológiai és lelkeségi vetületeit kívánja számba venni, s a bántalmazások különböző időszakokban és kontextusokban érvényesülő mintázatát kívánja feltárni.¹⁷ Ennek a megközelítésmódnak sokféle előnye van. Ezek közül az egyik az, hogy a komplex egyházi intézményrendszerben nem egyoldalú módon (kizárólag a klérusra összpontosítva) helyezi el a bántalmazások jelenségét, hanem a laikus és egyéb összetevőkre is ráirányítja a figyelmet. Kivételes módon legyen szabad hosszabban idéznem a történeti megközelítést lehangsúlyosabban támogató Massimo Faggiolit:

¹⁵ HANS ZOLLNER: Az összeomlás: a változás reménye. Gondolatok a katolikus egyházban elkövetett szexuális visszaélések mentalitástörténetéhez, *Pannonhalmi Szemle* 32 (2024/1) 39–55.

¹⁶ MASSIMO FAGGIOLI – ALANA HARRIS: Pursuing the Long Shadow over the “Domestic Church”. Towards a Global History of Abuse in Catholic Settings, *The Catholic Historical Review* 110 (2024) 339–368. [doi: doi.org/10.1353/cat.2024.a927998]

¹⁷ A probléma történeti kontextualizálásának igénye már XVI. Benedek 2019-ben *Az Egyház és a szexuális visszaélésekkel kapcsolatos botrány* címmel megjelentetett és jelentős visszhangot kiváló írásában is megjelent, amely főként a hatvanas években lezajlott szexuális forradalommal magyarázta a visszaélések kialakulását; az írás megvilágító erejét némiképp tompítja az a tény, hogy a bántalmazások jelentős részére a hatvanas évek előtt került sor (a szöveg Görföl Tibor fordításában a *Magyar Kurír* felületén olvasható: www.magyarKurir.hu/hirek/exkluziv-xvi-benedek-az-egyhaz-es-szexualis-visszaelesekkel-kapcsolatos-botran-y-i-resz [2025. 05. 25.]).

„Az egyház bántalmazási válságának értelmezése során azért lényeges a történeti perspektíva, mert csak így lehet érvenyt szerezni a narratívák depolitizálásának. Történeti megközelítést alkalmazva ügyelni tudunk a különböző típusú felelősségek összetett rendszerére [...]. Ily módon megkérdőjelezhető lesz az a kulturális téren jól ismert hozzáállás, amely szerint az elitek történetéről van szó, amely egyértelmű erkölcsi tanulssággal jár: magas rangú egyházi vezetők rendszerszinten eltussolták gyermekek szexuális bántalmazását. Az egyház hierarchikus vezetőinek felelősségét egy olyan tágabb tagadási és bántalmazási rendszer összefüggésében kell elhelyeznünk, amelynek laikus katolikusok éppúgy a részét alkotják, mint az egyházi közösséghez és a klérushoz tartozó egyéb szereplők és intézmények, sőt az egyháztól független tényezők is. A történelemmel úgy tudunk foglalkozni, ha hermeneutikai alázatot gyakorlunk: úgy kell megértenünk összetett problémákat, hogy a lehető legnagyobb mértékben távolságot tartunk saját előítéleteinktől és (társadalmi, politikai, teológiai) előfeltevéseinktől – ha zárójelbe tesszük, mit gondolunk arról, hogy ki követte el, hogyan követte el, ki tette lehetővé és ki tussolta el a bántalmazásokat. A bántalmazási válság története azért is lényeges, mert megkérdőjelezi és korrigálja azokat a politikai és vallási „kulturharcos” megközelítéseket, amelyek szerint a bántalmazás a II. Vatikáni Zsinatot követő teológiai aggiornamento következményének tekinthető. A bántalmazások jelentős része a II. Vatikáni Zsinat előtt történt, sok esetben olyan egyházi csoportok körében, amelyek távolságot tartottak a zsinat teológiájától, sőt akár kifejezetten szembe is helyezkedtek vele.”¹⁸

Jól látható, hogy az árnyalt és összetett történelmi tájékozódás igénye egész programot jelöl ki. Ugyanakkor ki is egészíthető olyan konkrét kutatásokkal, amelyek egy-egy kontextus vizsgálatára vállalkoznak, de általános érvényű megállapításokkal is tudnak szolgálni. A korunk legtekintélyesebb egyháztörténészei közé tartozó Ulrich L. Lehner, aki a 17. és 18. században elkövetett jezsuita bántalmazásokat dolgozta fel, arra hívja fel a figyelmet, hogy noha az egyháztörténészek körében (egyes brazil, portugál és spanyol kutatók kivételével) mintha aggályok lennének megfigyelhetők a témakör vizsgálatával kapcsolatban (mintha attól tartanának, hogy a kereszténység „büntörténetének” felemlegetői közé sorolódnának, s így marginalizálódnának a teológián belül), az apologetikus tendenciáktól mentes és szabatos történeti kutatás nemcsak

¹⁸ MASSIMO FAGGIOLI: The Need for the Historiographical Approach to Understand and Address the Sex Abuse Crisis in the Catholic Church, in Daniel J. Fleming – James F. Keenan – Hans Zollner (eds.): *Doing Theology and Theological Ethics in the Face of the Abuse Crisis*, i. m., 265–280, 274–275.

a klérus élethelyzetének vagy az egyház és az állam viszonyának megértésében segít, hanem azt a kontextust is be tudja mutatni, amelyben kialakultak a napjainkban észlelhető bántalmazási válsághoz vezető szerkezeti tényezők.¹⁹ Az ettali bencés apátságban elkövetett visszaélések feldolgozása hasonlóképpen hozzájárult annak megértéséhez, miként foghatnak össze az áldozatok a bűncselekmények feltárásának érdekében, azaz miként bontakozhat ki „alulról” kiinduló kezdeményezés a történetek feldolgozására.²⁰ Egyéb esetekben vagy állami, vagy egyházi megrendelésre készülnek átfogó vizsgálatok egy-egy ország vagy intézmény vonatkozásában, és az ettali történet ezekhez képest egészen másféle cselekvési lehetőségek megismerését teszi lehetővé.

A közelmúlt történelmi folyamatainak egyik legnagyobb megrökönyödést kiváltó vetülete azokhoz az új típusú egyházi közösségekhez kapcsolódik, amelyek már az 1930-as évektől megjelentek a színen, de főként 1965 után kezdtek meghatározó szerepet játszani a katolikus egyházban. Egyes közösségek alapítóiról kiderült, hogy szexuális ragadozók voltak közösségükön belül (Marcial Maciel), más mozgalmakban kíméletlen elnyomás uralkodott, előfordult, hogy mozgalomvezetők a külső érdeklődőket bántalmazták (Jean Vanier), és még a legkiszolgáltatottabbakért kiálló is erőszakoskodtak nőkkel (Abbé Pierre). Sajnos egyesek valóságos technikáját is kidolgozták annak, hogyan lehet a karizmatikus és intellektuális tekintélyt szexuális aprópénzre váltani (Thomas és Marie-Dominique Philippe, a két domonkos testvér misztikus tapasztalatok lehetőségére hivatkozva létesített szexuális kapcsolatot kiszolgáltatott felnőtt nőkkel). Ezek a közösségek és személyek kívülről tekintve új lendületet hoztak az egyház életébe, nagyon sokan csatlakoztak intézményeikhez, és nagyban élvezték a Vatikán bizalmát, mivel igen lojálisak voltak. Ami kiderült róluk, a mai napig sokkoló erejű, és a „lelkiatyák árulásának” feltárása még korántsem jutott a végére.²¹

¹⁹ ULRICH L. LEHNER: *Inszenierte Keuschheit. Sexualgeschichte in der Gesellschaft Jesu im 17. und 18. Jahrhundert*, De Gruyter, Berlin – Boston, 2024, 259. [doi: doi.org/10.1515/9783111311142]

²⁰ HEINER KEUPP et al. (Hrsgg.): *Sexueller Missbrauch und Misshandlungen in der Benediktinerabtei Ettal. Ein Beitrag zu wissenschaftlichen Aufarbeitung*, Springer, Wiesbaden, 2017. [doi: doi.org/10.1007/978-3-658-14745-7]

²¹ CÉLINE HOYEAU: *La trahison des pères. Emprise et abus des fondateurs de communautés nouvelles*, Bayard, Montrouge, 2021.

3. EGYHÁZTANI-ERKÖLCSTEOLÓGIAI SZEMPONTOK

Feltűnő, hogy a bántalmazások jelenségére különösen gyakran érkeztek reakciók kifejezetten a dogmatika és a fundamentális teológia részéről. Az idevágó reflexiók főként az egyházi hivatal teológiájának torzulásaira hívták fel a figyelmet. Fontos, hogy torzulásokról van szó, azaz nem maga az egyházi hivatal került a bírálatok középpontjába. A legalapvetőbb ilyen kisiklás abban jelölhető meg, hogy a szakramentalitás elvének helyét megalapozatlan szakralitási igények vették át az egyházi hivatalok betöltőivel kapcsolatban. Az egész egyházat és azon belül az egyházi hivatalt jellemző szakramentalitástól elválaszthatatlan a jel- és eszközszerűség (*Lumen Gentium*, 1), amelynek értelmében a szentségi jel képviselője nem azonosítható azzal, amit jelöl, hanem mindig különböző marad tőle. Ezzel szemben a szakralitás olyan sajátos kultikus kompetenciát jelöl, amely elsődlegesen a pap átváltoztatási és feloldozási hatalmára vonatkozik, és ha egyoldalúan hangsúlyossá válik, azzal a veszéllyel jár, hogy „a *sacrum* kultikus szempontból tiszta és szent terébe helyezi a papot, s ezzel együtt szembehelyezi a *profanum*, a világiasság terével”, ami azzal a következménnyel jár, hogy a papság szemléletmódjában könnyen teret nyerhet „a kettős erkölcs és a klerikalizmus”, melegágyává válva a bántalmazásoknak.²² A „szakralizálási csapda” elkerülése életbevágóan fontos tehát annak a teológiai légkörnek a felszámolásához, amelyben a hivatalról alkotott egyoldalúan szakralizált kép visszaélésekhez vezethet el.

Másként megfogalmazva az egyházi hivatal teológiájában mindig meg kell maradnia a szakramentalizmus és a szakramentalitás elválasztásának. A szakramentalizmus jegyében a teológiai gondolkodás azonosságot feltételez „a látható és a láthatatlan egyház, a pápai tévedhetetlenség és a krisztusi tévedhetetlenség, a krisztusi cselekvés és a pápi cselekvés, a liturgia és a Krisztus-esemény között”, míg a szakramentalitás elve különbséget tesz „a jelölő és a jelölt sík”, „Krisztus tekintélye és az apostoli hivatal tekintélye, az önmagában vett igazság és az azt jelölő dogma” között.²³ Ugyanakkor a szakramentális elvhez hozzátartozik, hogy a jelölt vagy megjelentített valóság sohasem függetleníthető a

²² MATTHIAS REMENYI: Die Theologie und die Missbrauchskrise. Inhaltliche und strukturelle Problemfelder, in Matthias Remenyi – Thomas Schärfl (Hrsgg.): *Nicht ausweichen. Theologie angesichts der Missbrauchskrise*, Pustet, Regensburg, 2019, 230–241, 236.

²³ KARL-HEINZ MENKE: *Sakramentalität. Wesen und Wunde des Katholizismus*, Pustet, Regensburg, 2012², 7.

jelölő vagy megjelenítő valóságtól (a krisztusi cselekvés a pap szentségi cselekvésétől, a látható egyház a láthatatlantól, az igazság a dogmától), és ezért a szakramentalitás érvényesítése rendkívüli körülményt igényel. Ezzel együtt is kijelenthető, hogy a szakralizálás és a szakramentalizmus egyenesen „a szakramentalitás heretizálódásával” (Matthias Remenyi) ér fel, mivel kiiktatja a jelölő és a jelölt szentségi differenciáját. A papi szakralitás képzete szervesen összefonódott a férfiak és a nők egyenlőségének tagadásával, és ezért kijelenthető, hogy „a férfiak és a nők közötti egyenlőség hiánya kétségkívül a bántalmazások egyik gyökere”.²⁴ A szakralitással együtt járó érinthetetlenség képzete különösen súlyos károkat okozott, mivel megakadályozta a bántalmazásokkal való konkrét szembenézést: szinte sorsszerű, vagyis anomin és a cselekvő személyektől független, az egyház és a hivatalviselők érinthetetlenségébe kívülről betörő szennyező eseménynek láttatta a visszaéléseket, amelyek ily módon legfeljebb „a szubjektumokról leváló, anonimizált betegségnek” tűntek fel.²⁵ Valószínűleg felesleges kiemelni, hogy e ponton sem érdemes belebocsátkozni az egyházi hivatal ellen intézett támadással számoló irracionális narratívákba, hiszen pusztán az egészséges katolikus tanítás érvényesítésének igényéről van szó.

Mivel a teológia maga is része az egyháznak, a teológusokra különösen nagy felelősség hárul ebből a szempontból. A teológusokat ugyanis az egyházi rendszer részévé teszik azok a teológiai elgondolások, gondolati modellek és nyelvi szabályozások is, amelyek azon püspökök, papok, diakónusok és szerzetesek képzését is vezérlik, akik erőszakos cselekményeket követtek el, vagy eltussolták az efféle tetteket.²⁶ Éppen ezért a teológiának erőfeszítést kell tennie, hogy felismerje, a hatalom és a bántalmazás tágabb területén hol és miként kedvezett saját tudományművelési gyakorlatával és hagyományos gondolati modelljeivel a bántalmazásnak:

„az a fontos, hogy megértsük, milyen teológiai szemléletformák, szellemi irányultságok és gondolati alakzatok kedvezhettek az egyházban elkövetett szexuális bántalmazásnak és hatalmi visszaélésnek, például a rendszer stabilitását szol-

²⁴ DORIS WAGNER – CHRISTOPH SCHÖNBORN: *Schuld und Verantwortung. Ein Gespräch über Macht und Missbrauch in der Kirche*, Herder, Freiburg, 2019, 63.

²⁵ THOMAS SCHÄRTL: Die Unordnung der Diskurse. Eine theologische Reflexion auf die Missbrauchskrise, in Matthias Remenyi – Thomas Schärzl (Hrsgg.): *Nicht ausweichen. Theologie angesichts der Missbrauchskrise*, i. m., 242–258, 249.

²⁶ MATTHIAS REMENYI – THOMAS SCHÄRTL: Einleitung, in Matthias Remenyi – Thomas Schärzl (Hrsgg.): *Nicht ausweichen. Theologie angesichts der Missbrauchskrise*, i. m., 9–15, 11.

gáló konstrukciók vagy leegyszerűsítő teológiai értelmezések formájában. Az a feladatunk, hogy megvizsgáljuk a teológiai elgondolások és az egyházi rendszer közötti kölcsönhatást, mert teológiai szempontból csak így tudunk közelebb kerülni egyrészt a bántalmazások szörnyű jelenségéhez, másrészt az egyház és a teológia sajátos vonásaihoz kapcsolódó tényezőikhez.”²⁷

Az egyháztani felvetésekhez szorosan kapcsolódó erkölcssteológia területén ilyen tényezőnek számít a katolikus szexuál erkölcs problematikája. A szexualitás sokszor emlegetett tabusításának és éretlen kezelésének (legyen szabad ismét kiemelnem: nem a szexualitásról szóló katolikus tanítást megtámadó) felemlgetése nemcsak arra mutat rá, hogy az elkövetők és az áldozatok „közös katolikus szexuál erkölcsi világa kedvez a bántalmazások szegényből fakadó elhallgatásának”,²⁸ de arra is figyelmeztet, hogy az éretlen szemléletmód következtében az elkövetők olykor nem is tudják, hogy vétket követnek el, mivel meggyőződésük, hogy a szexualitás kizárólag a házastársak genitális érintkezésére korlátozódik. A szexualitáshoz való érett viszonyulás hiányával magyarázható, hogy a századforduló környékén a bántalmazásokat még rendszerint a hatodik parancsolat és a cölibátusi/szerzetesi fogalom elleni vétségként kezelték, azaz fel sem merült az áldozatok szexualitásán és méltóságán esett sérelem szempontja. Érthető tehát, hogy sürgető igényként jelentkezik az érett katolikus szexuális kultúra kialakításának feladata.²⁹

Végezetül érdemes még megemlíteni, hogy a szexuális természetű bántalmazások nyomán a bántalmazások egyéb formái is az érdeklődés előterébe kerültek, és ma már rendkívül kiterjedt irodalma van például a lelki bántalmazás jelenségének.³⁰ A lelki bántalmazás szintén hatalomtechnikai és a személy méltóságát súlyosan sértő jelenség, amely egész közösségek életét meghatározhatja, és azért sem lehet elhanyagolni, mert könnyen átalakulhat szexuális bántalmazássá.

²⁷ JOCHEN SAUTERMEISTER: *Theologie unter den Vorzeichen von Missbrauch in der Kirche. Programmatische Konturen in ethischer Absicht*, in Jochen Sautermeister – Andreas Odenthal (Hrsg.): *Ohnmacht. Macht. Missbrauch. Theologische Analysen eines systemischen Problems*, Herder, Freiburg, 2021, 11–29, 21.

²⁸ STEPHAN GOERTZ: *Sexueller Missbrauch und katholische Sexualmoral. Mutmaßliche Zusammenhänge*, i. m., 121.

²⁹ RONALDO ZACHARIAS: *Sexual Scandals in the Catholic Church. The Urgency of Building a New Formative Culture*, in Daniel J. Fleming – James F. Keenan – Hans Zollner (eds.): *Doing Theology and Theological Ethics in the Face of the Abuse Crisis*, i. m., 58–71.

³⁰ Lásd például DORIS WAGNER: *Spiritueller Missbrauch in der katholischen Kirche*, Herder, Freiburg, 2019; DYSMAS DE LASSUS: *Risques et dérives de la vie religieuse*, Cerf, Paris, 2020.

4. KISIKLÁSOK

A szexuális visszaélések teológiai feldolgozásának szempontjából nem elhallgatható nehézséget jelent, hogy a szexualitás tabusítását, az esetek eltussolását vagy a téves szakramentalizmust felrovó reflexiók sokszor olyan követelmények megfogalmazásába torkollnak, amelyek a katolikus hagyomány és a katolikus tanítás határait feszegetik, és nem ritkán át is lépik. Általánosságban úgy tűnik, hogy a bántalmazásoknak szentelt figyelem együtt jár a katolikus szexuál-
kölcsmódosításának igényével, a nők pappá szentelésének követelésével vagy egyéb olyan kívánalmakkal, amelyek eleve azt eredményezik, hogy a jelenség teológiai vizsgálata a „progresszívnek” vagy „liberálisnak” elkönyvelt teológiai szemléletmódokra korlátozódik, míg másféle teológiai kultúrákból szinte teljesen hiányzik a bántalmazásokra irányuló reflexió. Ezt a helyzetet rendkívül vi-
szásnak tartom. Mindenesetre egészen röviden fel szeretnék sorolni öt olyan területet, ahol véleményem szerint efféle egyoldalúságokkal lehet találkozni.

Létezik először is az áldozatok instrumentalizálásának stratégiája, az az eljárás, amely az áldozatokra hivatkozva meghatározott teológiai és egyházpolitikai programok előmozdítására törekszik. Erre nem utolsósorban az írországi és amerikai példák után a feltárás munkáját az európai kontinensen megkezdő jezsuita Klaus Mertes figyelmeztet, aki végképp nem vádolható a probléma takargatásával,³¹ mégis óva int attól, hogy az áldozatok különböző programok faltörő kosává degradálódjanak. Ilyen programnak tűnik ma főként a nők pappá szentelésének követelése, amely nem vezethető le abból a tényből, hogy a katolikus egyházban túlnyomó többségben felnőtt férfiak követnek el bántalmazást kiskorú fiúk ellen.

A második egyházpolitikai program az egyházi hatalom újragondolásához és átszervezéséhez kapcsolódik. Közismert tény, hogy a német egyház ügynevezett szinodális útja a bántalmazások minden előzetes elgondolást felülmúló mértékének napvilágra kerülése miatt indult útjára, és alapidokumentumának a hatalommal és a hatalommegosztással foglalkozó része oly módon sürgeti a hatalmi struktúrák reformját, hogy kifogásolja az egyházi hatalom és az egyházi hivatal belső összekapcsolódását, mi több, szakadékot feltételez az evangéliumfelfogás és az egyházi hatalomértelmezés között:

³¹ KLAUS MERTES: *Den Kreislauf des Scheiterns durchbrechen. Damit die Aufarbeitung des Missbrauchs am Ende nicht wieder am Anfang steht*, Patmos, Ostfildern, 2021.

„Egyrészt belső feszültségek vannak az egyház tanítása és gyakorlata között, másrészt szakadék tátong az evangéliumban megfogalmazódó igény és a hatalom egyházi értelmezésének és gyakorlásának módja között. Ezt a szakadékot az evangéliumban megfogalmazódó igény alapján be kell fednünk.”³² Az egyházi hatalom demokratizálásának és delegálásának programja, úgy vélem, nem köthető legitim módon a bántalmazások botrányához.

A harmadik kisiklás abban fedezhető fel, hogy az áldozatok hangja iránt tanúsított kezdeti érzéketlenségre és az eltussolások tényére hivatkozva egyes hangok újfaja fontossági sorrend felállítását követelik az egyházban, azt állítva, hogy a tévedhetetlen tanítás hangoztatása és a rendezett egyházi struktúra érvényesítése helyett a szeretet gyakorlásának kell első helyre kerülnie. Nem tűnik azonban szerencsésnek a tanítás és a szeretet, a struktúra és a személyes kapcsolatok efféle szembeállítását, hiszen sem az igazság és a szeretet, sem az intézményes igazságosság és a szeretet nem játszható ki egymás ellen. Csupán egyetlen rövid szöveget idézek ennek érzékeltetésére:

„Az egyházban elkövetett lelki, testi és szexuális visszaélés sérülést okoz a szeretetkapcsolatok hálójában. A bántalmazás bármilyen formája bűn a szeretet isteni ajándéka ellen, és megzavarja az isteni és emberi szeretet átalakító dinamikáját. A visszaélés beavatkozik azokba a folyamatokba, amelyek révén az ember részesedik Isten örökkévalóságában. Ma nem az tűnik a legsürgősebbnek, hogy helyreálljon az egyház rendjében valamely tévedhetetlennek vélt alkotóelem iránti tisztelet, hanem a kapcsolatok gyógyítása, mert így olyan gyermekek és felnőttek vehetnének újra részt a közösségben, akiknek alanyiságát és akaratát súlyosan veszélyeztették és sértették. Más szóval, amire egy bántalmazástól bélyegzett egyházban szükség van, az a szeretet gyakorlatának helyreállítása, amelyből új bizalom születhet, nem pedig a hatalom mindent átfogó hierarchikus rendjének visszaállítása.”³³

Negyedsorban eltérő előjelekkel bűnbaknak is meg szokás tenni bizonyos egyházi tényezőket a bántalmazási botrányal kapcsolatban. Ilyen tényező lehet a homoszexualitás, amely – téves módon – egyoldalúan hibáztatható lehet a

³² https://www.synodalerweg.de/fileadmin/Synodalerweg/Dokumente_Rednen_Beitraege/SV-III_1.2NEU_Synodalforum-I_Grundtext-Beschluss.pdf [2025. 05. 25.]

³³ WERNER G. JEANROND: Abuse, Cover-Up, and the Need for a Reform of Church and Theology, i. m., 260.

visszaélésekért; ugyanakkor viszont mások pontosan a visszaélések miatt követelik a homoszexualitásra vonatkozó egyházi álláspont módosítását. Hasonló helyzet figyelhető meg a cölibátussal vagy a média egyházzal szemben tanúsított magatartásával kapcsolatban, és ezeken a területeken sajnos ritkán fogalmazódnak meg előremutató felvetések.³⁴

Utoljára azokat a kisiklásokat érdemes megemlíteni, amelyek teológiai elhárító mechanizmusokat hoznak mozgásba a bántalmazási botrány kezelése érdekében. Ezt szolgálhatja az a megállapítás, mely szerint Krisztus együtt szenved az áldozatokkal – csakhogy a krisztusi áldozat és a bántalmazottak áldozati státusza nem helyezhető azonos talajra, mivel a visszaélések áldozatai nem önként vállalták szenvedésüket, és gyötrelmüknek nincs is értelme. Szintén elhárító célzata van annak a szemléletmódnak, amely nemcsak az áldozatok, de az egyház traumatizálódásáról is beszél. Semmi jele ugyanis annak, hogy az egyházi közösség és a hivatalos egyházi képviselők olyan tüneteket mutatnának, amelyek megfelelnének a traumatizálódott állapotnak (felkavaró belső állapotok, rémálmok, kapcsolati nehézségek, hangulatingadozások és egyebek), a kollektív traumatizálódás felemlegetése könnyen elterelheti a figyelmet a tényleges elkövetőkről és az áldozatokról, és legfőképpen a felelősségvállalást akadályozhatja meg.³⁵

Magától értetődik, hogy e rövid áttekintés keretei között csupán néhány tartalmi súlypont kiemelésére nyílt lehetőség, mégis azt remélem, hogy a legfontosabb teológiai tényezők szóba kerültek. A lélektani, jogi vagy valláspedagógiai megközelítésmódok már más területre tartoznak.³⁶ Ami pedig a címben feltett kérdést illeti, úgy vélem, a trauma fogalmát mind az egyházi nyilvánosságtól, mind a teológiai reflexiótól érdemes távol tartanunk, mert csak így lesz lehetséges helyzetünk józan, körültekintő és irracionálitástól mentes felmérése.

³⁴ Kivételt jelent például KLAUS KIESSLING: *Geistlicher und sexueller Machtmissbrauch in der katholischen Kirche*, Echter, Würzburg, 2021, 44–48.

³⁵ JENNIFER E. BESTE: Critical Reflections on the Discourse on a “Traumatized Church”, in John N. Sheveland (ed.): *Theology in a Post-Traumatic Church*, Orbis, Maryknoll, 2023, 39–63.

³⁶ Az utóbbiak közül különösen érdekesek azok a megfontolások, amelyek azt vizsgálják, miként hozható szóba a hitoktatás keretében a bántalmazások témája; lásd például ANDREAS HEEK et al. (Hrsg.): *Zur Sprache bringen. Biblische Texte und sexualisierte Gewalt in Pastoral und Schule*, Grünewald, Ostfildern, 2024.